

Лукаш С.М.
*к.е.н., кафедра публічного управління та адміністрування
Сумський національний аграрний університет
Суми, Україна*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Україна має одні з найбільш сприятливих природно-кліматичних та географічних умов для вирощування зернових культур у світі. Зерно та продукти, вироблені з нього, є основою продовольчої безпеки країни, сировиною для багатьох промислових галузей, кормовою базою для тваринництва. Отже вирощування зерна є тільки стратегічною, стабільно функціонуючою та потенційно привабливою для формування експортного потенціалу. Отже, питання розвитку зернового ринку є актуальними. Площі посівів зернових культур щороку коливаються в межах 52-57% (14-15 млн. га) від загальної посівної площі країни. Частка виробництва зернових у структурі валової продукції сільського господарства за останні роки зросла до 26% ВВП країни.

Виробництво зернових на 97-98% традиційно формується за рахунок трьох основних культур: пшениця, кукурудза, ячмінь та інші культури (жито, просо, гречка, овес). Підвищення культури землеробства, розвиток технологічності виробництва галузі сприяють постійному зростанню врожайності зернових. Зокрема, за останні три роки даний показник збільшився на 5,7% (з врожайності 46,5 до 48,2 ц/га). Це значно підвищило рівень валового збору зернових, який коливається в межах 65 млн. т (2016) до 68 млн. т (2019), та складає близько 4% світового виробництва. Україна входить до десятки найбільших виробників зернових у світі (FAS USDA), посідаючи 7-ме місце по виробництву пшениці та 5-те місце у світовому експорті.

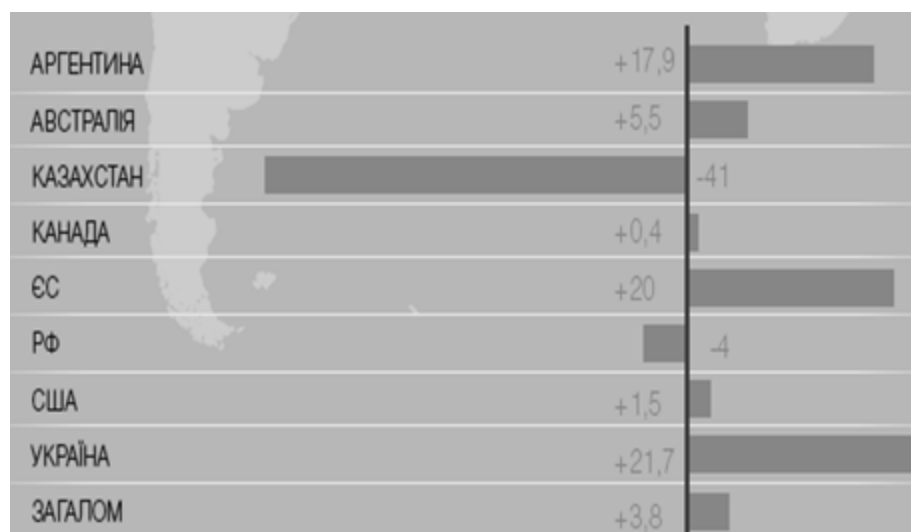

Рис.1. Баланс світового ринку

Однак, незважаючи на стабільне зростання виробництва зерна, в Україні залишається потенціал для нарощування урожайності зернових. Слід зазначити, що за останні роки кількісна структура виробників зерна за наявними в них земельними площами практично не змінилась. В той же час, виробнича структура зазнала відчутних змін. Основною причиною низького показника продуктивності фермерських господарств є низький рівень врожайності, яка є меншою на 15-20% від великих виробників, що працюють на ринку. Причиною є низький рівень матеріально-технічного забезпечення, обмеженість доступу малих товаровиробників до передових технологій, нестача обігових коштів, які б надавали змогу закуповувати нові селекційні сорти рослин, та відповідні засоби для їх захисту і збільшення врожайності (добрива, стимулятори росту та інше). В умовах введення карантину зворотною реакцією є падіння акцій українських холдингів як частина загальносвітової тенденції, яка стабілізується, як тільки ситуація з коронавірусом стане контрольованою і поступово знімуться обмеження. Наразі Україна активно інтегрована в світову економіку, а отже, очікувано синхронна реакція на світові тенденції. Саме на часі особливо актуальним постає питання підтримки фермерських господарств, які, незважаючи на існуючі проблеми, стійко увійшли в посівну кампанію. Ринок зерна регулює досить істотна кількість законодавчих актів (до 70 актів), проте основними з них є: Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 №37 та Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 №1877 зі змінами та доповненнями. Серед основних цілей регулювання ринку зерна в Україні можна виділити:

- стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку;
- формування сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної, податкової, митної політики;
- визначення порядку експорту та імпорту зерна та продуктів його переробки за міжнародними договорами;
- захист майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямованість на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві;
- державний контроль за раціональним землекористуванням, зміною показників родючості, забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціональним використанням земель сільськогосподарського призначення;
- забезпечення належного виконання складських зобов'язань на ринку зерна;
- основна ціль - забезпечення продовольчої безпеки держави.

Більшість аграрних товарів зазнають втрат на тлі проблем з експортом через введення обмежувальних заходів у багатьох країнах. Неоднорідність попиту також несприятливо впливає на ціни.

Згідно з повідомленням, кукурудза залишається під тиском через падіння попиту на етанол. Посівна кампанія в США тим часом набирає обертів. При цьому, на думку аналітиків, на ціноутворення агропродукції в поточному

маркетинговому році буде впливати саме фактор платоспроможності споживачів. Криза споживання, яка виникла внаслідок коронавірсусу, і його наслідки прямо на наших очах розгортається зараз на ринку нафти після безпрецедентного падіння цін. Стрімкий процес падіння вартості нафти призводить до зниження на кілька відсотків ціни дизпалива для аграріїв. Водночас негативно позначається на експортній вартості зернових культур. З метою збереження стабільності галузі, яка приносить істотну частину валютних надходжень, уряду потрібно вибудовувати свою політику щодо агросектору, яка впливає на всю економіку.

Крім того, розглядаючи цільові ринки для зерна України, необхідно відзначити прогнози зниження ВВП на цих ринках, внутрішнього попиту і доходів населення. Прогноз виробництва зерна в поточному маркетинговому році знижується, зокрема станом на середину квітня - на 2,4% в порівнянні з попередніми оцінками експертів та аналітиків. Додатковим ризиком є критична нестача вологи, що, відповідно, ймовірно може призвести до зниження урожайності. Зокрема, прогноз виробництва пшениці зменшений на 2,76 %, ячменю - на 12,05 %. Станом на середину квітня на Чиказькій біржі котирування на всі агротовари впали на тлі загальної депресії, за винятком фондових ринків, які вже знаходяться в очікуванні посткризового періоду.

До основних питань регулювання ринку зерна в Україні, які потребують вирішення, слід віднести:

- посилення державної підтримки сільськогосподарських підприємств, зокрема дрібних сільгоспвиробників;
- регулювання річкового транспорту з метою реалізації її потенціалу; збільшення портових потужностей;
- збільшення потужностей зерносховищ;
- запровадження обігу аграрних розписок на території всієї країни;
- стимулювання розвитку органічного виробництва в умовах зростання експорту органічної продукції.

Запорукою ефективного регулювання зернового ринку є вивчення проблематики ринку, на вирішення якої має бути спрямована відповідна політика держави. Показовою є європейська практика організації обговорень із громадськістю і стейкхолдерами як ключовими гравцями ринку щодо наявних і актуальних проблем ринку та можливих шляхів їх вирішення.

Актуальним на сьогодні є питання надання дрібним фермерам підтримки як для підвищення їх продуктивності, так і для продажу продовольчої продукції, яку вони виробляють, зокрема через канали електронної комерції. Обмеження руху обмежують доступ фермерів до ринків, щоб купувати товари та продавати продукцію. Свіжа продукція накопичується на фермах, що призводить до втрати продуктів. Світовою вимогою є прискорення розвитку електронної комерції для дрібних власників. В умовах прийняття закону про відкриття ринку землі в Україні, що є додатковим ризиком для фермерів, наразі одним з найбільш актуальних питань є доступ фермерів до фінансування, щоб вони могли продовжувати виробництво.

В межах прийняття «антикоронавірусних» законодавчих актів слід звернути увагу на Зокрема, представникам бізнесу в аграрній сфері слід звернути увагу на податкові пільги, які тимчасово надаються в межах прийнятих нормативних актів. Зокрема, звільнення від відповідальності за порушення податкового законодавства в період з 1 березня по 31 травня 2020 р. окрім порушень, що стосуються нарахування, декларування, сплати акцизного податку, рентної плати, податку на додану вартість і порушень правил обліку, виробництва і обороту пального. Протягом цього ж періоду платникам податків не нараховується пеня. Якщо ж пеня за даний період була нарахована, але не оплачена, вона підлягає списанню. Також введено мораторій на проведення фактичних і документальних податкових перевірок на період з 18 березня по 31 травня 2020 р. Зазначені послаблення для агробізнесу є короткотерміновими. Для стабільного функціонування зернового ринку в Україні необхідні більш тривалі та глибокі регуляторні дії.

Системний перегляд якості державного регулювання зернового ринку України з метою створення передумов для стійкого розвитку галузі, яка є основою продовольчої безпеки країни.